

Др Радослав РАСПОПОВИЋ*

О ДИПЛОМАТСКИМ ОДНОСИМА ИЗМЕЂУ ЦРНЕ ГОРЕ И САД 1905 -1918.

ABSTRACT: The paper deals with the issue establishing diplomatic relations between Montenegro and the USA. The USA exercised their active right to legation in 1905, while the reciprocity in diplomatic representation was achieved in late 1918. The author is mainly preoccupied with the time when first American envoys were accredited, the issues they were dealing with during their occasional visits to Montenegro and the degree of influence they had on the relations between Montenegro and America.

KEY WORDS: USA, Montenegro, diplomatic representatives, letters of accreditation, John B. Jackson, State Department

Опште мјесто у теорији дипломатије је да дипломатски односи представљају основни облик одржавања званичних односа између држава у складу с начелима међународног права и признатом међународном праксом.¹ Подразумијева се и да се установљење дипломатских односа реализује на основу узајамне сагласности само међународно признатих држава, путем преговора.

Акредитовање дипломатских представника подразумијева постојање права посланства (јус легатионис) које се стиче с добијањем независности, у корпусу с осталим правима које посједују државе као суверени субјекти.²

* Аутор је научни савјетник и директор Историјског института Црне Горе.

¹ Др Богдан Кризман, *Постанак модерне дипломације*, Загреб 1957, 12. Проф. др Милан Бартош, *Међународно јавно право*, књ. II, Београд 1956, 341. Др Миодраг Митић, *Дипломатске и конзуларне функције*, Београд 1988, 11. Александар Јелић, *Савремено дипломатско право*, Београд 1978.

² Видјети: Др Смиља Аврамов, др Миленко Крећа (*Међународно јавно право*, Београд 1986, 70): „Квантитативни вид суверености састоји се у серији атрибута: право на

У литератури не постоји јединствен став у погледу тумачења природе права на коме се заснива дипломатска дјелатност држава. Професор Бартош је сматрао да је право државе на слободно заснивање међународних односа изведено из права на међународну личност.³ Ј. Андраши реализацију те категорије односа везује за право на међународни саобраћај као основно право, а С. Аврамов и др М. Крећа сматрају да је то један од атрибута суверености.⁴

Но, без обзира на то о ком је саставном дијелу неког од основних права ријеч, неспорно је да је право посланства у активном или пасивном виду, односно право спољњег представљања, правни основ слања и примања дипломатских представника. Као атрибут неког од основних права (на међународну личност, сувереност или међународни саобраћај), право посланства се остварује институционализацијом конкретних веза, чиме држава ступа у дипломатске (или конзуларне) односе с другим таквим субјектима.

I

Црна Гора је своје право посланства стекла међународним признањем добијеним на Берлинском конгресу.⁵ Одлуке о признању неза-

самозаштиту и самоодбрану, трајни суверенитет над природним богатствима, право закључивања међународних уговора, активно и пасивно право посланства”; Мирко Кисовец, *Дипломатски представници*, Београд 1939, 13

³ М. Бартош (*Међународно јавно право*, књ. II, 270): „Право државе на међународну личност значи да свака држава има право да учествује у међународном животу као субјект међународног права (...) Ово право значи да свака држава може слободно развијати своје међународне односе (...) Право држава на међусобно општење обухвата право на дипломатске, саобраћајне и друге односе”.

⁴ Др Смиља Аврамов, др Миленко Крећа (*Међународно јавно право*, Београд 1986, 70): „Квантитативни вид суверености састоји се у серији атрибута: право на самозаштиту и самоодбрану, трајни суверенитет над природним богатствима, право закључивања међународних уговора, активно и пасивно право посланства”.

⁵ Међународно признање Црна Гора је добила 1878, најприје миром у Сан Стефану, а затим и на Берлинском конгресу. У првом случају ријеч је била о признању на билатералном плану између Русије и Османског царства, којим су двије државе први пут једним међународним актом, званично и „дефинитивно“, како у чл. 2 уговора стоји, признале Црној Гори статус независне државе. Одредбама овог уговора територија Црне Горе је била увећана скоро три и по пута. Она је добијала: Беране, Бијело Поље, Пљевља, Пријепоље, Тутин, Рожаје, Ругову, Плав, Гусиње, Никшић, Гацко, Подгорицу, Колашин, Спуж, Жабљак, излазак на море. У састав њене државне територије било је укључено скоро читаво Скадарско језеро; требало је да граница иде средином ријеке Бојане; добила је дио Јадранског приморја с луком Бар. То су била глобална рјешења. Уговор је, међутим, предвиђао и да европска комисија, у којој ће бити заступљене „узвишена Порта” и књажевска влада Црне Горе, дефинитивно одреди границе Књажевине “уносећи на лицу мјеста, у главни нацрт, модификације

висности Црне Горе од Високе Порте и свих осталих „Високих Страна Уговорница” које је још нијесу признале (чл. 26) и одлуке о новим, међународно признатим, границама (чл. 28) представљале су за Црну Гору правно најзначајнији дио одлука. Признање независности, претходно дато на билатералном плану, у споразуму између Русије и Османског царства у Сан Стефану, овим је добило потврду и од других великих сила.⁶ Тиме је Црна Гора и де јуре постала пуноправан члан ондашње међународне заједнице.⁷

Познато је да право посланства (јус легатионис) има свој активни и пасивни вид тј. да је услов не само за слање него и за примање дипло-

које буду сматрале потребним и оправданим и у обостраном интересу за мир између двије земље...”. С обзиром на то да су на конгресу у Берлину велике силе извршиле ревизије неких одредаба уговора из Сан Стефана, свакако да је финални акт конгреса имао већи значај за међународно признање него уговор из Сан Стефана. Фактичко стање државности тек је последице одлука Берлинског конгреса, у комуникацијама с другим државама, попримило све атрибуте сувереног дјеловања које је подразумеивало и једнак правни статус Црне Горе с осталим субјектима међународне заједнице. Видјети: Др Новак Ражнатовић, *Црна Гора и Берлински конгрес*, Цетиње 1979, 21; Г. Перaziћ, Р. Распоповић, *Међународни уговори Црне Горе 1878-1918*, 110; *Берлински конгрес*, Подгорица 2008, приредио др Радослав Распоповић.

⁶ Према протоколу бр. 10 са сједнице од 1. јула на којој је расправљано питање Црне Горе у погледу прве алинеје чл. 2. уговора о миру у Сан Стефану, којим је призната независност Црне Горе од представника великих сила, изнијети су овакви ставови: „Лорд Салисбару изјављује да његова влада никада није признала ову независност и тражи изостављање ријечи „дефинитивно”. Из размјене мишљења по овом питању проистиче да је: „Њемачка, у принципу, признавала независност Књажевине и да је Аустро-Угарска већ формално признала. На питање које је предсједник поставио, гроф од Саинт-Валлиери-а одговара да је Француска имплицитно признала. Опумоћени представници Русије изјављују да њихова влада није никада ни престала да је признаје, будући да црногорске књажеве није потврђивао султан и да нијесу плаћали данак”. Г. Перaziћ и Р. Распоповић, *Међународни уговори Црне Горе 1878-1918*, 120.

⁷ Признање је, осим позитивних, имало и негативне стране. Одлукама конгреса Црна Гора је највише оштећена у приморју, гдје је добила само Бар и дио обале, уз значајно ограничење њеног суверенитета на том подручју. Спич је узела Аустро-Угарска, а Улцињ с обалом и територијом до Бојане требало је вратити Османском царству. За узврат, Црна Гора је добила Подгорицу, Спуж и Жабљак, а за напуштање дијела територије у Херцеговини: Билеће, Гацко, Зупце, Црквине, које су припале Аустро-Угарској, Црној Гори су додијељени Плав и Гусиње. Укупно територијално проширење такође је значајно смањено а, сем тога, Берлинским уговором (чл. 29) било је предвиђено да лука Бар и све црногорске воде буду затворене за ратне бродове свих народа; поморско-полицијски и санитарни надзор како у Бару тако и дуж црногорске обале требало је да врше аустроугарски лаки стражарски бродови. За црногорску обалу усвојено је законодавство које је било на снази у Далмацији. За Аустро-Угарску је резервисано и право пружања конзуларне заштите црногорској трговачкој поморској застави. Најзад, Црна Гора се имала споразумјети с Аустро-Угарском о праву ове државе на изградњу и одржавање једног друмског и жељезничког пута преко црногорске територије у приморју. За Црну Гору је резервисана слобода пловидбе Бојаном.

матских представника других држава. Сходно овом праву, одмах након признања независности своја дипломатска представништва на Цетињу отвориле су велике силе: Русија, Француска, Аустро-Угарска, Италија, Велика Британија и Османско царство. Двије прве од побројаних земаља то су урадиле 1878, а већина осталих наредне 1879. Од других великих сила дипломатска представништва у Црној Гори отворила су и САД 1905. и Њемачка 1906.

Што се процедура отварања тиче пракса Црне Горе се, најчешће, није одвијала сходно познатим теоријским обрасцима. Поступак њиховог успостављања одвијао се на приближно исти начин, сходно истом протоколу, било да је ријеч о успостављању дипломатских односа с великим силама или, пак, малим, чак и полусувереним земљама (Бугарска). Разлог томе тешко да је могао бити у непознавању норми међународног права већ више у потреби да се потврди расположење земље за проширењем броја представника акредитованих на Цетињу.

Недостатак финансијских средстава онемогућио је Црну Гору да путем властитих дипломатских мисија, седентарног карактера, самостално представља земљу у иностранству или оствари реципроцитет у односима с државама које су имале своја посланства на Цетињу. Зато је већ почетком 1879. министар спољних послова Станко Радоњић затражио од секретара руског посланства на Цетињу Шпејера да интересе Црне Горе у свијету заступају дипломатски представници те државе, у свим земљама у којима су акредитовани, све док Црна Гора не буде у прилици да отвори своје дипломатске мисије.⁸

Прихватајући захтјев Црне Горе, министарство иностраних дјела Русије циркуларном нотом од 8. фебруара 1879. пренијело је то право на своја посланства у другим земљама, о коме су она требала да обавијесте њихове владе. Нота о генералном заступању Црне Горе изазвала је негативне реакције влада појединих великих великих сила.

На циркулар руске владе о заступању интереса Црне Горе најприје је негативно реаговала влада Аустро-Угарске, позивајући се на чл. 29 Берлинског уговора и њено право конзуларне заштите црногорских интереса⁹. Под утицајем Аустро-Угарске и османска царевина је, позивајући се на чл. 10 Берлинског уговора, одбила заступање Црне Горе у

⁸ О садржају књажевог захтјева, који је имао карактер генералног овлашћења за заступање дипломатских интереса Црне Горе, Шпејер је нотом од 26. децембра 1878/7. јануара 1879 (која је у Петрограду примљена 9/21. јануара 1879), обавијестио Николаја Карловича Гирса, министра спољних послова Русије, Архив внешней политики Российской империи (АВПРИ), ф.Славянский стол, д. 425, 12.

⁹ Аустро-Угарска се позвала на члан 29 и добијено право конзуларне заштите црногорске поморске заставе. Видјети: проф. др Гавро Перазић, мр Радослав Распоповић, *Међународни уговори Црне Горе 1878-1918*, Подгорица 1992, 128.

Османском царству од стране Русије.¹⁰ Остале велике силе, и поред изостанака изричитог противљења заступању Црне Горе од стране Русије, настојале су да што више умање његов значај, кроз рад својих сталних мисија на Цетињу.

II

Неколико деценија касније од међународног признања Црне Горе на Берлинском конгресу успостављени су дипломатски односи између Црне Горе и САД. То се десило крајем 1905, предајом акредитивних писама америчког изасланика у Атини Џона Џексона а протокол о акредитовању био је истовјетан с оним практикованим приликом успостављања дипломатских односа с другим великим силама. Било је и извјесних специфичности. Неке су произилазиле из чињенице да су се односи између двије земље до тада одвијали заступањем интереса Црне Горе у САД посредством Русије, и да та пракса отварањем америчке мисије није прекинута, мада је садржај заступничких послова тиме свакако умањен. Специфично је било и то да су САД свог дипломатског представника у Црној Гори именовале тек 1905. године и то на нерезидентној основи.

Кратак приказ историје успостављања дипломатских односа између двије земље био би сљедећи. Најприје се црногорско министарство спољних послова позвало на познати циркулар руске владе од 8. фебруара 1879. и затражило да дипломатски представници Русије штите интересе Црне Горе у Сједињеним Америчким Државама. Такав акт упућен је Стејт департменту крајем априла или почетком марта 1905.¹¹ Позитивним одговором вршиоца дужности државног секретара Алвија Ејдија од 30. априла те године,¹² дипломатским представницима Русије дато је право да заступа интересе Црне Горе. И захтјев и позитивна одлука могу се добрим дијелом везивати за веома бројно присуство црногорске економске емиграције у САД.¹³

¹⁰ Османско царство се позвало на члан 31. уговора по коме је требало да се Књажевина Црна Гора „споразумије непосредно с отоманском Портом о именовану црногорских представника у Цариграду и неким мјестима Империје гдје се за тим укаже потреба.” Видјети: Г. Перaziћ, Р. Распоповић, *Међународни уговори Црне Горе 1878-1918*, 128.

¹¹ *Црна Гора и САД у документима националног архива у Вашингтону 1905-1918*, приредио др Радослав Распоповић, Подгорица 2010, 55.

¹² Исто.

¹³ Почетком XX вијека број иселених Црногораца у САД био је веома висок. Ријеч је била, углавном, о „одлажењу на зараду”, дакле због економских разлога, али је оно било толико масовно да је постојала опасност да ће Црна Гора остати без радне снаге. Видјети: Никола П. Шкерковић, *Црна Гора на освитку XX вијека*, Београд 1964, 59; Др Пејовић Д. Дјоко, *Исељавање Црногораца у XIX вијеку*, Титоград 1962.

Но, исељеничко питање и велики број досељених Црногораца није био једини разлог за позитиван одговор на црногорски захтјев. Обраћање Црне Горе било је у сагласју с промјенама у спољној политици САД. Иако нијесу биле дефинисане до нивоа јасног политичког заокрета, у њиховој позадини стајале су дилеме у погледу сврсисходности даљег вођења изолационистичке политике и неангажовања на европском континенту, као у претходним деценијама, а као оправданији спољнополитички наступ сматрано је веће присуство САД у спољној политици европских држава. САД су, дакле, у то вријеме и даље званично водиле изолационистичку политику, али да она, као ни до тада, није значила непостојање дипломатских, политичких а посебно не економских односа са европским државама. Вјероватније је, ипак, да су се већи степен утицаја и једног и другог од наведених разлога укрстили па су у спољној политици САД, поред осталог, учинили политички актуелном и позицију Црне Горе.

Планови о реорганизацији мреже америчких дипломатских представништава у свијету утицали су и на формулисање конкретаног предлога о реорганизацији америчке дипломатске службе на Балкану. Он је сачињен од стране, будућег првог америчког дипломатског представника у Црној Гори, Џона Б. Џексона. Предлог се заснивао на идеји да, ако у Бугарској не буде акредитована независна дипломатска мисија, она буде придружена Румунији и Србији, а не Грчкој. То је објашњавано добрим везама Букурешта, Београда и Софије, тј. чињеницом да се из румунске пријестонице до Софије могло стићи, возом, путовањем у трајању од 24 сата.¹⁴

Пошто није био прецизно упознат с плановима о могућем отварању америчког дипломатског представништва у Црној Гори, Џексон је предлагао да, ако је његово успостављање актуелно, дипломатски односи са Црном Гором треба да буду на нерезидентној основи и да дипломатски заступник САД у Црној Гори буде амерички дипломатски представник у Букурешту. То је образлагао добром саобраћајном повезаношћу Букурешта, преко Београда и Босне, са Црном Гором. Наведени предлог сматрао је много бољом варијантом него да САД у Црној Гори заступа амерички дипломатски представник у Атини, из које је комуникација са Црном Гором знатно тежа и нередовнија.¹⁵

Политику укључивања САД у европски систем равнотеже снага, за чим се, због снаге Америке, као глобалне силе, осјећала све већа потреба, настојао је да политички неагресивно артикулише предсједник САД Теодор Рузвелт.¹⁶ Потребу за укључивањем САД у међуна-

¹⁴ *Црна Гора и САД у документима националног архива у Вашингтону 1905-1918...*, 54.

¹⁵ Исто, 52.

¹⁶ Теодор Рузвелт (1858-1919), предсједник Сједињених Америчких Држава (1901-1909).

родну заједницу на принципима политике равнотеже снага не само да није сматарао погрешном већ управо супротно, неком врстом политичке неопходности, с обзиром на степен економске и политичке моћи САД. Иако је свијест о потреби напуштања изолационистичке политике и у самој Америци у извјесној мјери постојала, још увијек није био пронађен адекватан политички модел који би гарантовао успјех ако се тим политичким путем крене.¹⁷ Изолационизам је и даље имао знатно већи број присталица, иако не, можда, тако чврсто убијеђених као раније. Потреба да САД обезбиједи мјесто у међународној заједници сходно величини и моћи којом је располагала била је све присутнија.

III

Наведени разлози свакако су представљали шири историјски оквир који је определијелио став Стејт департмента да значај првобитне одлуке, поводом захтјева Црне Горе за заступање њених поданика у САД од стране Русије, донекле умањи определијеливши се да послове представљања САД у Црној Гори врше оне саме, именованем свог дипломатског представника.

Сходно новом политичком курсу, донесена је одлука да дотадашњи дипломатски представник САД у Србији и Румунији Џон Б. Дексон буде именован за изванредног посланика и опуномоћеног министра Сједињених Америчких Држава у Грчкој и Црној Гори и дипломатског представника у Бугарској, док је за заступника америчких интереса у Србији и Румунији, одређен Џон Ридл, дотадашњи генерални конзул у Каиру.¹⁸ Том одлуком, садржаном у акту од 3. марта 1905, Стејт департ-

Припадао је Републиканској странци, али је због неслагања с Вилијамом Тафтом касније основао Прогресивну странку и био њен кандидат на изборима 1912. За председника САД тада је изабран Вудро Вилсон (ту дужност је обављао од 1913. до 1921. године). Теодор Рузвелт је заслужан за изградњу Панамског канала, а за посредовање ради окончања руско-јапанског рата 1906. добио је Нобелову награду за мир.

¹⁷ Вудро Вилсон је на идеји о „посебности америчке нације“, њеној несебичности, о предодређености да ради добра других народа а не властитих интереса води борбу против неправде у свијету, извео Америку из изолационизма. Теодор Рузвелт, за разлику од „Вилсоновог идеализма“, заступао је концепт равнотеже снага, који је био карактеристичан за Европу, и сматрао да Америка због своје снаге, на бази основних принципа реал политике, треба да изађе из изолационизма и укључи се у глобални поредак равнотеже моћи у свијету. Ширење демократије и моралних вриједности за њега нијесу били прави покретачки мотив. Касније је признао да он са својом политиком не би могао, као што је то учинио Вилсон, да изведе амерички народ из изолационизма. Видјети: Хенри Кисинџер, *Дипломатија*, кв. 1, Београд 1999, 183-199.

¹⁸ *Црна Гора и САД у документима националног архива у Вашингтону 1905-1918...*, 55-56.

мент је број својих дипломатских представника у појединим државама на Балкану повећао отварањем дипломатских представништава у још три земље.

Џон Б. Џексон је, дакле, акредитован за првог америчког дипломатског представника у Црној Гори, на нерезидентној основи. Начином његовог именовања поступљено је супротно од предлога који је он раније заступао, да амерички дипломатски представник на резидентној основи у Букурешту буде и нерезидентни дипломатски представник САД у Црној Гори. Умјесто тога, Црну Гору, по одлуци Стејт департамента „покривао је“ њен стални дипломатски представник у Атини, што је у првим годинама дипломатских односа између двије земље био сам Џексон.

Коначну потврду ова одлука је добила на засиједању конгреса тиме што је одређено да ове измјене ступају на снагу 1. јула 1905. Тада је Џон Џексон положио заклетву и добио пуномоћја, односно акредитивна писма за обављање нових дужности у три наведене земље.

Америчко министарство, ипак, није могло да поступи по предвиђеном плану све до љета 1905. Но, и прије званичног именовања Џексон је започео са слањем детаљних извјештаја из Атине путем којих је информисао своју владу о свим значајним догађајима везаним за Црну Гору: спровођењу реформи, изборима за скупштину 1905. на којој је књаз желио да октроише устав, начин доношења устава, припремама за увођење парламентаризма...

И прије него што је предао акредитиве, Џон Б. Џексон био је у посјети Црној Гори од 22. до 27. августа 1905. и, осим од предсједника владе, 24. августа био је примљен и у аудијенцију код црногорског књаза. Констатујући да између двије земље нема неријешених питања, извјештавао је и да се 26. августа 1905. срео с престолонаслједником Данилом, а да је слједећег дана отпутовао у Грчку.

Џексонови извјештаји из тог периода обилују мноштвом података о спољној и унутрашњој политици Црне Горе на почетку XX вијека, а уз један извјештај са оцјеном односа ове државе с другим земљама доставио је и списак међународних билатералних споразума које је закључила Црна Гора. С почетком званичног обављања дипломатских послова од стране Џона Б. Џексона није успостављен реципроцитет у дипломатском представљању између двије земље. Црна Гора то неће успјети да постигне до пред сам крај 1918, када је за њеног изванредног посланика и опуномоћеног министра именован генерал др Анте Гвозденовић. Зато је интересе Црне Горе, односно њених поданика у САД, све до тада штитила Русија.

IV

Акредитивна писма Џон Б. Џексон је уручио 30. октобра 1905. У првом извјештају посвећеном том догађају обавијестио је о предаји писама предсједника Теодора Рузвелта црногорском књазу.¹⁹ У кратком рапорту пренио је и молбу црногорског књаза да пренесе његову захвалност предсједнику САД. Џексон је најавио свој брз повратак у Атину и детаљнији извјештај из Грчке о боравку на Цетињу. Ипак, није пропустио да наведе још неколико података који су за савременог истраживача историје дипломатије Црне Горе веома важни.

Наиме, према писму америчком државном секретару Џону Хеју од 4. јануара 1905. Џексон наводи да није упознат „каква је препорука за Црну Гору“ и „да ли ће на Цетињу бити акредитован амерички представник“ али је, за случај да се то деси, дао своје савјете о којима смо претходно говорили. Из Џексоновог извјештаја од 30. октобра 1905. произилази да је књаз о томе био обавијештен знатно раније, у јуну 1904. У то вријеме је био у посјети Њемачкој, а у Берлину је обавијештен да „њемачка Влада разматра успостављање мисије у Црној Гори и да ће се тражити од Рајхстага да то обезбиједи на свом сљедећем засиједању ове јесени“.²⁰ Убрзо након што се дознало да ће амерички представник бити акредитован на Цетињу, у Њемачкој је очигледно порастао степен заинтересованости да и она сама отвори своју мисију у Црној Гори. Иако је у томе пресудан значај имала посјета књаза Николе Берлину, очигледно није био без утицаја ни амерички план о отварању посланства у Црној Гори. Наведени податак је утолико занимљивији уколико се зна да због случаја с бароном Тестом²¹ Њемачка скоро три-

¹⁹ *Црна Гора и САД у документима националног архива у Вашингтону 1905-1918...*, 89; Др Милан Булајић, *Односи између Црне Горе и САД и црногорско исељеништво*, Сусрети, бр. 90-91, Титоград, март-април 1988, 19.

²⁰ Исто.

²¹ Према закључку конгреса у Берлину сачињени су били нарочити протоколи “за сваку интересирану државу”, с одлукама и потписима делегата свих сила. За доносиоца таквог протокола у Црну Гору, “да га званично Књазу уручи”, био је одређен барон Теста. Међутим, како свједочи војвода Гавро Вуковић: “Кад је нарочити изасланик Књаза Бизмарка дошао на Цетиње, неким кобним случајем, нити га је ко сусрио, нити ико на њега пажње обратио. Књаз се находио негдје у унутрашњости земље. Војвода Станко Радоњић, који се занимао нашом спољном политиком, јер онда није било министарстава у Црној Гори, био је у пратњи Књажевој. Барон Теста остао је три дана на Цетињу, па кад је видио да на њега нико ни главе не окреће, вратио се у Котор. Из Котора послао је телеграфично крваву жалбу противу Књаза Кнезу Бизмарку”. Сматрајући ситуацију у којој се његов представник тада нашао „неописивим скандалом” и „тешком увредом”, Бизмарк “није хтио захтијевати сатисфакцију већ, пошто је обавијештен о том нечувеном поступку према нарочитом званичном његовом мисијонеру, у највишем огорчењу издао је један ужасан циркулар на сву германску

десет година није имала дипломатске односе с Црном Гором и да их је испоставила тек 1906.

Детаљан извјештај Џона Б. Џексона о аудијенцији на црногорском двору, свечаној предаји његових акредитивних писама, разговору с књазом Николом, Џексон је послао америчком државном секретару 28. новембра 1905. из Атине.²² У њему је описао свој долазак у Котор 27. октобра 1905. а затим и одлазак истог дана на Цетиње. Приликом боравка у црногорској пријестоници посјетио је министарство спољних послова и тамо оставио копију својих акредитивних писама, чије оригинале је 30. октобра уручио црногорском књазу. Током боравка на Цетињу сусрео се и разговарао с црногорским министром спољних послова Гавром Вуковићем, затим с насљедником пријестола књазом Данилом Петровићем, који га је позвао да руча с њим и књагињом. Џон Б. Џексон је, дакле, био врло љубазно примљен у Црној Гори.

Предаја акредитивних писама обављена је по уобичајеном протоколу. Књажевски ађутант одвео га је дворском кочијом до двора испред кога је била постројена почасна чета и оркестар који је свирао „Живјела Колумбијо“²³ и приликом доласка Џона Б. Џексона на двор и каснијег одласка. Приликом предаје акредитивних писама, на свечаној церемонији у највећој просторији за пријеме на двору, уз присуство свих високих личности политичког живота Црне Горе, Џексон је парафразирао ријечи америчког предсједника, садржане у акредитивним писмима, додајући при томе и изразе личног задовољства што је он „први представник једног слободног народа у земљи која је одувijek успијевала да одржи своју независност“.²⁴

У својој бесједи књаз Никола И Петровић-Његош, према истом извјештају, осим личне захвалности предсједнику САД због именовања Џексона за првог америчког изасланика и опуномоћеног министра у Црној Гори, поред осталог, исказао је поштовање према предсједнику Теодору Рузвелту, уз захвалност према осјећањима које он гаји према њему, његовој породици и Црној Гори.²⁵

Након предаје акредитивних писама, Џексон је с књазом „у другој одаји“ водио пријатан, неформални разговор. Током тог сусрета књаз је у више наврата поновио да њему и његовој породици чини велико лично задовољство и част „да угости америчког представника у Црној Го-

дипломацију унакрст свијета, као и на све своје консулате, да морају у свакој прилици игнорирати Црну Гору тако, као и да не постоји”. Војвода Гавро Вуковић, *Германија и Црна Гора*, Записи, књ. И, Цетиње, јул-децембар 1927, 97.

²² *Црна Гора и САД у документима националног архива у Вашингтону 1905-1918*, 108.

²³ „Хаил Колумбија“ – ранија незванична химна Сједињених Америчких Држава

²⁴ *Црна Гора и САД у документима националног архива у Вашингтону 1905-1918*, 108.

²⁵ Исто.

ри“. Као пријатељ Русије захвалио се на предсједнику САД на његовом заузимању „у постизању мира између те земље и Јапана“. Истовремено је изразио наду да ће Џексонов долазак у Црну Гору „бити од користи Црногорцима у Сједињеним Државама и да ће такође водити побољшању трговинских односа између двије земље“. ²⁶ Књаз је предложио и почетак преговора о трговинском споразуму. ²⁷

Сљедеће вечери, 30. октобра, у Џексонову част приређена је вечера на двору. Тада је краљ прочитао „Проглас народу црногорском“ који је објављен четири дана касније, у којем књаз Никола најављује „о идућем Никољудне“ одржавање уставотворне скупштине и расписивање избора. ²⁸

Не само у вријеме прве Џексонове званичне аудијенције током предаје акредитива, већ и касније 21. новембра 1905, ²⁹ књаз се с посебном присношћу обратио предсједнику Теодору Рузвелту и поново изразио своју захвалности због именовања америчког изасланика у Црној Гори.

Џексон је извјештавао да се у Црној Гори успостављање дипломатских односа са САД сматрало „догађајем од велике важности“ и да су књаз, књажевска породица и други Црногорци с којима је био у контакту стално стављали до знања да то што је америчка влада акредитовала на црногорском двору свог дипломатског представника „комплимент Црној Гори, који су САД дали малој планинској земљи“ и да је тај „комплимент“ од свих „много цијењен“.

САД нијесу имали зграду својег посланства на Цетињу. Резиденција Џона Б. Џексона, и каснијих америчких посланика који су повремено долазили у Црну Гору, био је хотел Гранд на Цетињу. ³⁰ За долазак неколико пута годишње, по неколико дана, то је свакако било довољно.

Приликом првог боравка у црногорској пријестоници, а слично је било и касније, Џексон је обратио пажњу и на то да ни у једној црногорској продавници није било производа америчког поријекла, а да је све друго што се у њима налазило, било слабог квалитета. То је говорило о сиромаштву, односно малој економској снази земље. Као добру страну

²⁶ Исто.

²⁷ Исто.

²⁸ Одлуку о даривању Устава књаз је саопштио у Лучинданском прогласу од 18/31. октобра 1905. Истога дана издат је указ којим је књаз наредио да се избори посланика за Скупштину заказану за 16/19. децембар одрже 14/27. новембра 1905. Скупштина је, сходно књажевој вољи изгласала Уставнав, на Нукољдан 16/19. децембара 1905. Др Радослав Распоповић, *Нормативна основа изборног изборног система за Црногорску народну скупштину*, Парламентаризам у Црној Гори, Зборник радова са Округлог стола историјског института Црне Горе, Подгорица 1999, 273.

²⁹ *Црна Гора и САД у документима националног архива у Вашингтону 1905-1918*, 97.

³⁰ Глас Црногорца, бр. 41, 15. октобар 1905.

књажеве политике сматрао је намјеру да се Црна Гора развије изградњом путева, како би се повезали већи градови, да се Бар претвори у „слободну луку“ и изгради кратка пруга од „луке до унутрашњости“. Ипак, изражавао је скептицизам у погледу економске консолидације земље, јер су се сви главни инвестициони радови заснивали на страним средствима.

Џексон као и два каснија америчка дипломатска представника акредитована у Црној Гори, Ричмонд Пирсон, који је на тој дужности био од 20. маја 1908. до 29. јуна 1909, и Џорџ Мозес, који је у исти статус имао од 31. маја 1910. до 30. септембра 1912, нијесу имали подједнак степен дипломатског ангажмана у односу на Јакоба Голд Штурмана (на дужности од 21. јула 1913. до 18. августа 1913), Џорџа Фреда Вилијамса (на дужности од 10. маја 1914. до 28. септембра 1918) и Гарета Дроперса (на дужности од новембра 1914. до 4. децембра 1918). Последња тројица су, званично, такође били акредитовани у Црној Гори. Међутим, за разлику од њих, Џексон, Пирсон и Мозес су били у прилици да се упознају са свим странама друштвеног живота Црне Горе, укључујући и питање масовне емиграције Црногораца у САД, јер су повремено долазили и у њој боравили. Примјећивали су да је емиграцију Црногораца у друге земље подстицала Аустро-Угарска, пред намјераваном окупацијом Босне и Херцеговине. Том питању био је посвећен садржај већине извјештаја ових дипломата до 1908. Свакако да за такав приступ није био без значаја податак да се током 1905-06. на раду ван Црне Горе налазило скоро 22 % активног војног састава оружаних снага Црне Горе, који су чинили основу њене војне моћи. И поред смањеног људског потенцијала Црна Гора је покушавала да се наоружа набавком потребне опреме у иностранству. Амерички изасланици констатују да Црна Гора у том погледу није била усмјерена само према Русији, него и према другим земљама. Знало се, а то су и њихови извјештаји садржали, да је послје књажеве посјете Италији Црна Гора добила 52 тешка, али застарјела топа.

Посебну тематску цјелину представљају извјештаји о доношењу устава, конституисању парламента и почецима његовог рада. У децембру 1906. Џексон је извјештавао о формирању прве уставне владе Лазара Мијушковића, након увођења парламентарног система власти, истичући позитивност промјена које се, након доношења устава, могу очекивати. Оцјењивао је да је рано говорити о вишестраначком политичком животу државе, али је наговјештавао брзу подјелу изабраних представника у парламенту на двије групе: конзервативну, за очување постојећег система, и прогресивну, која тежи новим идејама које треба очекивати.³¹

³¹ Први парламентарни (уставни) избори за црногорску народну скупштину одржани су 14/27. септембра 1906. Из скупштинске већине формиран је опозициони блок – Клуб

На спољнополитичком плану, први амерички дипломатски представник позицију Црне Горе је оцјењивао са становишта односа с појединим земљама.

Свакако да су посебан значај имали односи са сусједним Османским царством, не само због прошлости већ и због њихове савремене актуелности. Односе између те двије земље је оцјењивао пријатељским, али је, ипак, јасно уочавао примарну улогу Русије у спољном и унутрашњем животу Црне Горе. При томе није занемаривао ни пријатељске и врло срдачне везе Црне Горе и Аустро-Угарске, посебно књаза Николе са царом Фрањом Јосифом. Црногорско-италијанске односе је сматрао врло важним и због породичних тј. династичких али и економских веза. За оцјену укупне међународне позиције земље није занемаривао значај добрих политичких односа Црне Горе с Француском и Великом Британијом, којима је додавао и САД. Добре односе Црне Горе с Грчком, Бугарском и Србијом, с којима је Црна Гора такође имала успостављене дипломатске односе, сматрао је такође веома важним.

По свом садржају Џексоновим извјештајима су слични и извјештаји Стејт департменту Ричарда Пирсона и Џорџа Мозеса. Обиловали су мноштвом података и пратили различите аспекте политичког и друштвеног живота Црне Горе. С друге стране, не можемо то исто рећи и за садржај службених обраћања Стејт департменту њихових насљедника Јакоба Голд Штурмана, Џорџа Фреда Вилијамса и Гарета Дроперса. Они су, званично, такође били акредитовани у Црној Гори, и мада је њихов дипломатски статус официјелно био исти, у пракси се разликовао од статуса њихових претходника.

Иако, такође, акредитовани на нерезидентној основи, за разлику од првих америчких дипломата у Црној Гори, они нијесу били у прилици да се у непосредној комуникацији с црногорским званичницима, или доласком у Црну Гору, упознају с политичким животом земље, унутрашњим приликама, условима у којим се одвијао њен међународни живот. Учешће Црне Горе у Првом а потом у Другом балканском рату, као и избијање Првог свјетског рата, спрјечавали су их у обављању дипломатских дужности на уобичајен начин. С друге стране, криза у међуна-

народне странке, који је оштро критиковао представнике извршне власти, односно владу. Наредни, пријевремени, избори одржани су 18/31. октобра 1907. На њима, као и на изборима од 14/27. септембра 1911, апсолутну побједу однијеле су присталице књаза Николе, који су, након формирања опозиционе Народне странке, почетком 1907. године, формирали Праву народну странку - Пашаши. У овим скупштинским сазивима није било ни једног представника Народне странке, прије свега због прогона од стране режима којима су били изложени. Тек на изборима од јануара 1914. Народна странка је добила изборну већину. Видјети: Р.Распоповић, Др Радослав Распоповић, *Нормативна основа изборног изборног система за Црногорску народну скупштину*, 175.

родним односима који су ови догађаји изазвали и одлазак краља Николе и црногорске владе у емиграцију почетком 1916. природно су најприје смањили а потом елиминисали дотадашњи интерес америчких дипломата из Атине за одржавање дипломатских односа са Црном Гором. Зато, иако су званично били и на дипломатској дужности, тиме што су били акредитовани при црногорском двору, они нијесу били у могућности да обавјештавају Стејт департмент о збивањима у Црној Гори или раду црногорске владе у емиграцији.

Зато су у анализи дипломатских односа Црне Горе и САД нама били на располагању само дипломатски извјештаји америчких дипломата за период до 1912, у којима су они износили своја виђења о спољним и унутрашњим приликама у Црној Гори. Свакако да је та врста докумената важна јер пружа информације о томе како је америчка дипломатија, осим о претходно реченом, видјела и извјештавала о укупном друштвеном и политичком животу у Црној Гори, нпр. парламентарним изборима 1906, формирању политичке опозиције режиму, изгласавању неповјерења влади Лазара Мијушковића, монетарном систему у Црној Гори... Ти дипломатски списи представника једне ваневропске земље свакако су значајни за објективност анализа прошлости Црне Горе. Осим одсуства било каквих непосредних политичких интереса, па тиме и пристрасности, за ове извјештаје је карактеристичан изненађујуће висок степен аналитичности. Пишући их, њихови аутори се нијесу задржавали на опису стања, изузев онда када је то било неопходно, већ су успијевали у настојању да продру у суштину друштвених збивања и политичких појава. Такав приступ је омогућавао америчким дипломатама да играју активну улогу у односима између двије земље.

У корпус таквих „активних чињења“ спадају: закључивање споразума о међусобном наслеђивању, вјероватно наметнутим потребом регулисања имовинског стања великог броја Црногораца на раду у САД, затим пружање података о царинским тарифама, ради подстицања трговинске размјене, извјештавање о немогућности забране уласка у САД црногорској политичкој емиграцији, али и извјештавање или непосредно учествовање у прославама значајних догађаја из црногорског политичког живота, који су афирмисали блискост међусобних веза двије земље. Случај те врсте био је и проглашење Црне Горе за краљевину и четитке председника Тафта³² краљу Николи, уз које су пренијете и честитке америчког народа Црној Гори на уздизању у ранг краљевства.

³² Вилијам Хауард Тафт (1857-1930) био је двадесет седми председник Сједињених Држава (1909-1913), министар правде Сједињених Држава (1921-1930).

V

Активнијој улози америчких дипломата у спољнополитичком животу Црне Горе доприносили су и главни актери на црногорској политичкој сцени. Један од таквих примјера је и понуда увале Валданос Сједињеним Државама, од стране црногорских власти, као неке врсте трајне концесије која би несумњиво обезбиједила извјесну политичку стабилност и заштиту Црне Горе на међународном плану. Прије него што објаснимо како је она конкретно дата, обратимо пажњу на могуће мотиве који су је условили.

Њих, ван сваке сумње треба тражити у међународној позицији Црне Горе послје руско-јапанског рата 1905. Свакако да су пораз који је тада доживјела Русија и пад њеног међународног утицаја који је потом слиједио ослабили политичку позицију у Црној Гори. Сем тога, претходни мајски преврат у Србији 1903. и долазак на пријесто династије Карађорђевића промијенили су позицију Црне Горе у балканској политици Русије. Губљење ранијег престижа у односу на друге балканске земље, када је била у питању наклоњеност руског двора, сигурно је могао бити један од разлога за тражење новог спољнополитичког покровитеља. Аустро-Угарска, са својим експанзионистичким плановима према Балкану, па тиме и Црној Гори, свакако то није могла бити. Шта више њена политика је изазивала страх од могућег политичког и економског подјармљивања Црне Горе, које је без раније заштите Русије могло бити сасвим реално.

Сем тога и продор италијанског капитала у различитим областима економског живота земље, био је врло изражен. Градња слободне луке у Бару, пруге од Бара до Вирпазара и монопола дувана у Подгорици били су илустративни примјери економске пенетрације Италије у привредни живот Црне Горе, на који се лако могло надовезати и ширење политичког утицаја.

Окретање Америци, као противтежи могућег јачања политичког и економског утицаја сусједа, и без анализа других могућих мотива, изузев очекиване економске користи, могло је да представља објашњив мотив наведене понуде.

Да црногорска понуда дијела своје територије није имала случајан карактер говори чињеница да је она обнављана у више наврата током периода 1909- 1911. године.

Прву информацију о црногорској понуди, са ознаком повјерљивости, из америчког посланства у Атини, Стејт департменту послао је дипломатски представник САД у Црној Гори 22. маја 1909. Пирсон је јављао: „да га је приликом посљедње посјете Црној Гори Влада те земље

обавијестила у повјерењу да жели да уступи Сједињеним Државама без надокнаде, услова или задршки увалу Валданос, заједно са околним земљиштем које се протеже до врха околних планина, како би омогућила Седињеним Државама да успоставе поморску базу и станицу за снабдијевање угљем у европским земљама“.³³

Исти датум носи и Пирсоново писмо П.Ц. Ноксу, америчком државном секретару. У њему с више детаља износи околности под којим му је, приликом његове опроштајне посјете Црној Гори, 3. маја 1909, ова понуда саопштена у министарству спољних послова Црне Горе. Њу није саопштио било ко, него предсједник владе и министар спољних послова Црне Горе др Лазар Томановић, у присуству подсекретара министарства Слава Рамадановића. Томановић је саопштио да „Књаз и Парламент Црне Горе, након пажљивог разматрања прошлости и садашњег положаја Сједињених Држава, и посебно великодушног става наше Владе у односу према слабијим силама, поготово њеног недавног великодушног понашања према Кини и Куби, озбиљно желе да уступе“³⁴ Сједињеним Државама увалу Валданос, у границама које је саопштавао у свом претходном писму.

Пирсон даље наводи своју запрепашћеност овом понудом, која је подразумијевала да се Црна Гора од тридесет миља своје морске обале одрекне једне трећине. С друге стране, процјењивао је да би једна десетина цијене војног брода била довољна да се подигне морски зид у Валданосу, иза кога би се мирно и безбједно могла усидрити читава флота. Пуна цијена једног борбеног брода била би довољна за утврђења која би ово мјесто учинила неосвојивим попут Гибралтара, „подједнако корисним у случају потребе“.³⁵

Пирсона су ипак мучили мотиви понуде и сумња да је она посљедица блискости књаза Николе с аустријским царем Фрањом Јосифом и жеље да се тиме провјери до које мјере су САД спремне да напусте своју традиционалну политику изолационизма.

И сам Стејт департмент је био изненађен садржајем понуде, а прије него што је коначан одговор дат, услиједило је обраћање за мишљење одјељењу ратне морнарице. Одговор који је ускоро стигао гласио је да „таква база није потребна САД-у“.³⁶ Одговор одјељења ратне морнарице образложен је следећим разлозима - као прво, наведено је да „постављање такве базе на обали Црне Горе на Јадранском мору није пожељно, с обзиром на ријетке прилике у којима би морнарица Сједи-

³³ *Црна Гора и САД у документима националног архива у Вашингтону 1905-1918*, 235.

³⁴ Исто, 237-238.

³⁵ Исто, 238.

³⁶ Исто. 286.

њених Држава могла користити такву базу, пошто на Медитерану нема сталних морнаричких снага³⁷; други разлог којим је одбијање мотивисано био је да као „станица за снабдијевање угљем таква база није потребна, пошто је сада пракса да се флота, или чак и мали ескадрони, снабдијевају угљем бродовима за превоз угља него у станици“.³⁸

Став одјељења ратне морнарице био је и званичан став Стејт департмента. Одговор који је замјеник државног секретара 1. јула 1909. упутио министарству спољних послова Црне Горе садржао је идентичне разлоге због којих су САД процијениле да успостављање такве базе на обалама Црне Горе није пожељно. Након тога, посредством новог дипломатског представника САД у Црној Гори Мозеса, услиједила је изјава захвалности црногорској влади на учињеној понуди, односно црногорски предлог је одбијен.³⁹

Након негативног одговора америчке владе на црногорску понуду, када је ово питање Мозес узгредно поново покренуо у јуну наредне 1910. године, испоставило се да је, према објашњењу министра спољних послова Лазара Томановића, иницијатива у вези с Валданосом погрешно схваћена и погрешно пренијета у Вашингтон. То је требало да значи да црногорске понуде у погледу уступања Валданоса на начин на који је то пренио Пирсон, у ствари, није ни било.⁴⁰

Да, ипак, то накнадно Томановићево тумачење није одговарало стварним политичким потезима највиших црногорских званичника потврђује неколико докумената из 1911.

Ц. Х. Мозес је 6. јула 1911. године у личном писму предсједнику Стејт департмента Хантингтону Вилсону извјештавао да га је краљ позвао „ријешен да му повјери једну велику тајну“. Према садржају текста који је Мозес записао краљ је рекао: „Нудим Сједињеним Државама, без накнаде, на најам од деведесет година, уз привилегију обнављања, луку Улцињ са свим потребним земљиштем уз њу, за станицу за снабдијевање угљем, морнаричку базу или за какву год намјену за коју се одлуче Сједињене Државе.“⁴¹

На Мозесово чуђење да је то питање још увијек актуелно, мада је ријеч била о Улцињу а не Валданосу, јер га је сматрао разријешеним током претходне године, краљ је, „јакو запањен“, тражио објашњење.

У истом писму Мозес наводи да је у наставку разговора пренио садржај ранијег Пирсоновог извјештаја о Томановићевој и Рамадано-

³⁷ Исто, 241.

³⁸ Исто.

³⁹ Исто, 244.

⁴⁰ Исто, 250.

⁴¹ Исто, 286.

вићевој понуди, као и њиховој молби да се ствар држи у најстрожијој тајности. Томановић који је, очигледно, присуствовао овом разговору изјавио је да о томе ништа не зна, а Мозес је „пустио да остане на томе“.

Краљ је негирао да је било кога овластио да нуди Валданос, не искључујући могућност да је то питање, као повољну прилику за Црну Гору, спомињао у разговору с предсједником владе, али да никада није овластио да покреће питање понуде.

Сад, пак, краљ “заиста жели то“. Слободан да располаже Улцињем, јер га је „извојевао“ од Турака, он жели да га узму САД и жели да Мозес ту поруку пренесе „директно Предсједнику као тајну поруку једног шефа државе другом“.⁴² Послије неколико дана краљ је исто питање покренуо у разговору с Мозесом, на вечери у двору, а потом у једном од љетњиковца у Никшићу, гдје је овај био позван. Током свх разговора о овом питању Мозес је истицао одсуство овлашћења предсједника да без консултовања конгреса рјешава таква питања, а да он сам комуницира с предсједником посредством државног секретаријата, а не лично.

Занимљива је краљева реакција на Мозесову уздржаност. Рекао је: “Видите ја немам министра нити конзула у Америци, и са Предсједником могу да комуницирам само преко Вас. Сада Вас молим да ми учините ту част и изнесете мој предлог пред Предсједника у виду тајне поруке од Краља Црне Горе за коју ћемо знати само Ваш Предсједник, ја и Ви, у случају да се испостави да понуду није могуће прихватити. Можете ли то учинити или не? Хоћете ли или нећете?“⁴³ Краљев исказ упућује и на нестрпљивости која се граничи са елементима нервозе због одуговлачења Мозеса да поступи по његовом захтјеву.

Немајући избора, Мозес се личним писмом, чији смо садржај углавном пренијели, обратио државном секретару Хантингтону Вилсону у коме је предложио да краљев захтјев буде пренијет предсједнику а да он одговори својеручним писмом, које би Мозес предао краљу.⁴⁴

И док прва понуда није озбиљно разматрана нити анализирани мотиви због којих је дата, у другом случају, с њеном обновом од стране краља Николе и с обзиром на његово инсистирање да се с њеним садржајем упозна амерички предсједник, посвећена јој је већа пажња. У Стејт департменту су, наиме, покушали да уђу у политичку позадину таквог захтјева.

Једна од процјена је била да је главни разлог био у томе да ће Црну Гору, прије или касније, нека од великих сила „вјероватно Италија

⁴² Исто.

⁴³ Исто, 287.

⁴⁴ Исто.

или Аустрија настојати да припоје“ и да Црна Гора жели да обезбједи америчку заштиту од те врсте опасности. Истовремено, одјељења за питања блиског истока је оцјењивало да би у случају прихватања понуде „многе европске силе са великим изненађењем и непријатељством гледале на то“.⁴⁵

Други од разматраних разлога краљеве упорности био је да Црна Гора на тај начин жели да се одбрани од Турака. Страх је, у овом случају, сматран хипотетичким и мало вјероватним, јер да „Црној Гори предстоји озбиљна опасност од Турске, Италија и Аустрија би јој радо прискочиле у помоћ, знајући врло добро да би за такву помоћ на крају биле награђене.“⁴⁶ Сем тога, опасност по Цну Гору од стране Османског царства била је мало вјероватна.

Оцијењено је такође да, с обзиром на ранију одлуку одјељења ратне морнарице у погледу Валданоса и на степен тражене тајности, евентуална промјена одлуке не би била корисна за министарство ратне морнарице САД.

Због свега, закључено је да не преостаје ништа друго осим да се упути захвалност краљу Николи на понуди и да му се саопшти, на прикладан начин, да је није могуће искористити.

Прихваћен је став Мозеса да би било добро сачинити личну поруку „захвалности и љубазног одбијања“ коју би предсједник упутио краљу, а коју би му доставио Мозес.

Концепт оговора сачињен је у Стејт департменту, у одјељењу за блиски исток. Задржано је одређење да с обзиром на то да је у питању била усмена понуда краља и одговор америчког предсједника треба да буде неформалан, односно да има карактер личног писма између двојице шефова држава. Након што је неколико пута редиговано, писмо је упућено Мозесу да га уручи краљу кад нађе за сходно.

Овај свакако необичан случај из црногорске историје, коначно је разријешо текст писма америчког предсједника Вилијама Тафта. То се посебно може казати за његов завршни дио у коме је америчко одбијање црногорске понуде формулисано на сљедећи начин. Тафт је писао: „У знак одговора на Вашу љубазну понуду и с обзиром на крајње неформалан и личан начин на који је она саопштена, користим се подједнако неформалним и личним методом личног писма у одговору на усмено саопштење Вашег Величанства. Садашња политика и потреба Сједињених Држава не дозвољавају овој Влади да се упусти у такав подухват који предвиђа великодушна понуда вашег Величанства везана за луку Улцињ; и стога сам приморан да Вас обавијестим да нијесмо у могућ-

⁴⁵ Исто, 300.

⁴⁶ Исто.

ности да искористимо прилику која се овој земљи указује због велике великодушности Вашег Величанства“.⁴⁷

VI

Претходна епизода из историје црногорско-америчких спољно-политичких односа, заједно с оним што је претходно речено говори о значају успостављања црногорско-америчких дипломатских односа, али истовремено указује на недовољан степен њихове изучености. Посљедњи примјер који смо навели то потврђује.

Свакако да је то један од разлога за и даље присутну недоумицу која, свакако остаје, а своди се на непознаницу како су америчке дипломате акредитоване у Атини, који су у периоду од 1905. до 1912. једном мјесечно долазили у Црну Гору, били тако добро информисани о свему што се у њој дешавало, с потпуним разумијевањем суштине њеног политичког бића и политичких прилика и како су успијевали да дају тако тачне процјене попут, на примјер, оне везане за изборе од 28. септембра 1906. да су очекивања велика, али да се „у влади земље неће десити никакве велике промјене док год је књаз владар жив“.⁴⁸

Обрада црногорско-америчких односа која је у црногорској историографији тек на почетку, подразумева коришћење само докумената једне врсте, као што је то, у основи, било у нашем раду. Док није успостављен реципрочитет у дипломатском представљању од извора црногорске провинијенције могла се користити само штампа и мемоарска литература, оскудна подацима релевантним за ову тему а након тога врло сиромашна црногорска дипломатска грађа.

Документи кључног значаја за питање обраде теме о односима Црне Горе и САД, настали на релацији Стејт департмента и кабинета европских великих сила нама, на жалост, нијесу били доступни. Тако је много тога везано за америчку политику остало нејасно, посебно везано за вријеме Балканских и Првог свјетског рата. Касније, када је црногорска влада избјегла у Париз, дипломатски извјештаји Шарпа, америчког дипломатског представника у Паризу, уз писма црногорске владе и краља Николе представљали су основни корпус грађе који је могао да баци више свјетлости на дипломатске односе између двије земље у том периоду.

И управо због тога што је суштина америчке политике према Црној Гори, у многим сегментима, и поред бројних радова професора Драгољуба Д. Живојиновића, остала недовољно расвијетљена, по-

⁴⁷ Исто, 314.

⁴⁸ Исто, 171.

стоји снажна потреба за њеном научном обрадом. То се најбоље види по питањима која су, дијелом, овде дотакнута, уз друга, попут начина успостављања реципроцитета у дипломатском представљању која од садашњег, релативно давно утемељеног, историјског става могу бити допуњена новим сегментима до нивоа монографске обраде.

У вези с тим познато је да, иако је захтјев црногорске емигрантске владе за отварање њеног дипломатског представништва, с обзиром на висок степен пријатељства и срдачности односа између двије земље, америчка администрација релативно брзо повољно ријешила, већ у октобру 1917, до стварног успостављања дипломатских односа дошло је много касније, у децембру 1918. Тада су бројна кључна питања везана за судбину Црне Горе већ била ријешена на сасвим другачији начин у односу на декларисане принципе америчке политике, који су поред осталог били садржани и у 14 тачака предсједника Вилсона. Само корпус питања везаних за значај овог сегмента америчке политике према Црној Гори, степен њене аутохтоности у одлучивању, односно, чврстина везаности с политиком европских савезника, краткорочним и дугорочним циљевима савезништва, могу се посматрати и из угла посљедица које су оне имале на начин реализације одлуке о судбини Црне Горе.

Оно што се по питању односа према успостављању реципроцитета у дипломатском представљању може закључити, са становишта одуговлачења пријеме црногорског дипломате, након дате сагласности о успостављању дипломатских односа, је да Сједињене Државе већ тада ни Црну Гору а ни судбину Европе нијесу сматрале својим питањем и да се скоро поновно повлачење у изолационизам, из кога је јасно изашла 1917, уласком у Први свјетски рат, већ назирало. Посебно након краха Вилсонове идеје о колективној безбједности, пред америчким конгресом, било је очигледно да је судбине Европе била препуштена европским земљама. Њихов, пак, став према престанку постојања Аустро-Угарске и формирању од њене територије низа нових држава, међу којима је била и Југославија, у чији састав, мада на различит начин, би ушле и Србија и Црна Гора, заснивао се на политичком концепту који је, добрим дијелом, у рату већ био реализован.

За даљи исход тих политичких пројекција САД нијесу имале никакав посебан интерес. Тога је, релативно касно, постала свјесна Црна Гора. Враћање САД изолационизму већ се у пракси дешавало. Неуспјех Париске мировне конференције, као посљедње политичке прилике да се декларисани принципи о новој међународној заједници, заснованој на етичким принципима и нормама међународног права, остваре у пракси само је то потврђивао.

Дефинитивно окончање пријатељских и веома срдачних дипломатских односа између Црне Горе и САД десило се почетком 1921. Мада су односи Стејт департмента и нове југословенске државе успостављени почетком 1918, истовремено формално одржавање односа са Црном Гором остављало је снажан утисак о одсуству америчког интереса да се по окончању рата радикалније умијеша у рјешавање било ког од европских питања.

Radoslav RASPOPOVIĆ, PhD

ON DIPLOMATIC RELATIONS BETWEEN MONTENEGRO AND THE USA FROM 1905 TO 1918

Summary

Montenegro established diplomatic relations with the United States of America on October 30, 1905. The first diplomatic representative of the USA in Montenegro was John B. Jackson. He represented his country diplomatically in Montenegro as a non-resident, while at the same time he was a permanent legate in Greece. What the author particularly tried to emphasize in this paper is the fact that at the time when it established diplomatic relations with Montenegro, the USA led an isolationist policy. The policy implied non-interference with European affairs, which consequently should have implied that the State Department was not familiar with the state of affairs in Europe, much less in small Balkan countries such as Montenegro. Nevertheless, documents from the National Archives in Washington, which served as a basis for this paper, prove quite the opposite. Even though it did not directly interfere with European affairs, America was well informed of the circumstances in Europe through its network of diplomatic representatives. However, the establishment of diplomatic relations with Montenegro and numerous reports which its non-resident representatives sent to the State Department not only prove that the latter was well-informed of the political and social life in Montenegro, but also that it had an astoundingly high degree of understanding of the roots of historical, ethnical, mental and religious affairs. Therefore, the accreditation of American diplomats was priceless to American foreign policy since it enabled it to be better acquainted with the situation in the Balkans, but it was also priceless to Montenegro because it meant easier communication with the highest American state institutions. This was particularly important considering the large number of Montenegrin citizens working in the USA.